

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ПЕДАГОГИКА

УДК 331.54:37.013

К. А. Байдалиев, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ., ҚР

МЕКТЕП БІТІРУШІЛЕРДІҢ МАМАНДЫҚ ТАҢДАУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН БОЛАШАҚ ЕҢБЕК БАҒЫТТАРЫ

Аннотация

Жалпы орта мектепте бейіндік оқытуды жүзеге асыру барысында жоғары саты оқушыларының қызығуы мен сұранысына, бейіні мен қабілеттеріне сәйкес мамандық түрін саналы таңдауы мен тұлғалық, қоғамдық қажеттілік арасындағы байланысты зерттеу проблемалары айқындалған. Оның бірі оқушылардың өзін-өзі анықтау, бағалау қасиеттерінің төмендігі, мектептің жоғары саты оқушыларына бейіндік оқытудың моделдері мен түрлері, формалары мен құралдары толық жүзеге асырылмауы, оқушылардың мамандық түрін таңдауда қоғамдық қажеттіліктерді, қоғамдық қатынастардағы болашақ еңбек түрлерін ескермеуімен байланыстырады. Сол сияқты оқушылардың мамандық таңдау туралы сауалнамада берілген жауаптары мен шынайы кәсіби мектептерде білім алып жатқан мамандық түрлері арасындағы үйлесімділіктің расталмауы анықталған. Жоғары саты оқушылары сауалнама жауаптарында техникалық мамандықтарды таңдау жасауы артқанымен, шынайы тәжірибеде, яғни, қазіргі кәсіптік мектептерде оқып жатқан оқушылардың мамандық түрлері басым жағдайда гуманитарлық сипатта болып отыр.

Түйін сөздер: бейін, бейіндік оқыту, кәсіп, кәсіби өмір, мамандық, таңдау, саралау, даралау, қызығу, бейім, қабілет, мотив, қоғамдық қажеттілік, бейіндік пән, таңдау пәндері, оқыту, үйрену.

Кез-келген адам баласы қоғамдық қатынастарға түсуі әлеуметтік ролімен жүзеге асырылады. Адамның әлеуметтік ролі мен өмірлік мәні тікелей еңбекпен, отбасымен және басқа қоғамдық қарым-қатынастармен байланыста жүріп, өмірлік, қоғамдық және тұлғалық құндылықтарға ие бола алады. Осы құндылықтардың адам бойында қалыптасуы алғаш мектеп қабырғасында оқу-танымдық іс-әрекеттермен шұғылдана анықталады. Оның бірі – білім алу, тұлғалық қасиеттері, әлеуметтік өмір жолына дайындығы болып табылады. Әр бір оқушы тұлғасы жалпы орта білім беру мектептерінде құндылықтарды иелену кезеңінде өзінің өмірлік жолын белгілеу орын алады. Оқушы өзінің өмірлік жолын таңдаудың ажырамас бөлігі болып, кәсіби еңбек бағытын анықтаумен жүреді. Кәсіби еңбек оқушының болашақ әлеуметтік ролін орындаудың құралы ғана емес, ол тұлғалық және қоғамдық қажеттілік. Болашақ мектеп түлегі қоғамдық еңбек түрі бойынша кәсіби білім ала, қоғамдық қатынастарда кәсіби іс-әрекетімен өзінің мұқтажы мен мүддесін қанағаттандырады, кәсіби еңбегімен табысты сәттерге бөленіп, өмірдің мәнін жетік түсінуге ұмтылады. Ол табысты сәттерге маманның жаңа өнім түрін жасау, сапасын жақсарту, қызмет көрсету саласының жаңа құралдары мен тәсілдерін ұсыну, шығармашылық, ізденіс жұмыстарын орындап, қоғамдық пайдалы нәтижелер алу болып табылады. Осы кәсіби іс-әрекеттің сәтті жетістіктері қоғамдық қажеттілік пен сұраныстарды қанағаттандырады, халықтың игілігіне үлес қосады, соның нәтижесінде адам өмір ләззатын сезініп, мәнін түсінеді.

Адамның кәсіби дамуы мен өмір жолы тұлғаның өзін-өзі жобалау үдерісімен байланысты болады. Ол мына үш сатыдан өтеді: өзін – өзі анықтау; өзін - өзі сынап көруі; өзін-өзі жүзеге асыруы. Осы кезеңдердің бірінші және екінші кезеңдері жалпы орта мектептің

қабырғасында жүреді.

Болашақ мектеп түлектерінің әлеуметтік өмір жолына дайындықты қамтамасыз ету, педагогикалық және психологиялық қолдаулар жасау жалпы орта білім беру оқу орнының оқу-тәрбие үдерісінде орындалады. Бүгінгі таңда Қазақстанның жалпы орта білім беру деңгейінде оқушылардың болашақ мамандық түрін таңдауға бағытталған бейіндік оқыту 2006-2007 оқу жылынан бері жүзеге асырылып келеді. «Бейін» деген ұғым түсінігі бірнеше еңбектер мен сөздіктерде төмендегі сипатта баяндалған:

1. Бейін дегеніміз қандай да бір мамандық үшін талап етілетін білім мен дағдылардың жиынтығы.

2. Бейін қандай да бір мамандықты сипаттайтын және өндірістік немесе оқу бағыты бойынша ерекшелік белгілерінің жиынтығы(оқу орнының, кәсіпорын саласының).

3. Бейін деп шаруашылықтың, мамандықтың негізгі типті қасиеттерінің жиынтығын айтады.

4. Бейін сөзінің мағынасы аталған сөздіктерде былай көрсетілген: маман бейіні, инженер металлург бейіні, кәсіпорын бейіні[1].

5. Білім беру саласында бейін:

а) заманауи білімнің пәндік құрылымымен сәйкес бөлінетін жалпы білім беретін мектептің жоғары сатысындағы білім беру бағыты[2];

б) ғылым, техника, өнер және басқа салалар бойынша оқушының меңгеруі тиіс кәсіби құзыреттіліктер жиынтығы[3].

«Бейін» түсінігі туралы анықтамаларға талдау жасау барысында, олардың екі бағыттағы түйінді түсіндірмелерге бөлінуін анықтадық. Бірінші бағытта, мектептің жоғары сатысында оқушылардың бейін бойынша болашақ мамандығына қажетті білім мен білікті меңгеруді көзделсе, екінші бағыттағы анықтама тікелей мамандық түрі бойынша оқушылардың еңбек түріне сәйкес қасиеттерді, білім мен білік және құзыреттілік жиынтықтарын меңгеру анықталады. Олай болса, қазіргі Қазақстанның жалпы орта білім беру мектептерінің жоғары сатысында бейіндік оқытудың жанартылған білім беру мазмұны бірінші бағыттағы анықтаманың жүзеге асырылуын қамтамасыз етуді көздеп келеді. Яғни, бейіндік сыныптардың жоғары саты оқушыларына оқу жоспарының базалық құрамды бөліктің оқу пәндерін терең, кең меңгеруге және ол пәндердің шектеулі кіріктірілген мазмұнымен ғана қамтылған білім беру басымдылық танытып келеді. Осы білім беру мазмұнында жоғары саты оқушыларына бейіндік оқытуды ұйымдастыру мен жүзеге асыру кейде күдік тудырады. Бұл жоғары саты оқушыларына ұлттық бірыңғай тестулеуге қосымша дайындық үдерісі емес па?

Бейін ұғымының екінші бағыты бойынша оқушылардың мамандыққа алғашқы даярлығын: кәсіби маманға тән қасиеттерін, кәсіби білім мен білікті, құзыреттіліктерді қалыптастырудың білім беру мазмұны мен іс-тәжірибелері толығымен қамтамасыз ету көзделмеген. Бірақ, оқушылардың болашақ мамандығын саналы таңдауына мүмкіндік беретін, қызығуы мен қабілеттерін, қажеттілігі мен сұраныстарын қанағаттандыруға бағытталған қолданбалы сипаты бар таңдаулы курстар (вариативтік) мен оқушының жеке шығармашылық, жоба, ізденіс жұмыстары (оқушы компоненті) оқу жоспарында нақты анықталған. Бірақ, мектептің бейіндік оқыту тәжірибесінде таңдаулы курстарды ұйымдастыру жеткіліксіз орындалып келеді.

Жалпы орта мектептің бейіндік оқыту идеясы – оқу процесінде оқушының оқу-танымдық іс-әрекетін даралау, білім беру мазмұнының қолданбалы сипат алуы және бейінді оқытуды ұйымдастырудың формалары, әдіс-тәсілдері және құралдары тиімді болып, оқушылардың қызығуын, бейімін және қабілетін, сұраныстарын қанағаттандыру, олардың өмір жолы мен болашақ іс-әрекеттерінің танымдық құралдарымен баулуға, өзін-өзі анықтауға және әлеуметтік ортада толық өзін-өзі жүзеге асыруға, кәсіби білім алуды жоғары оқу орындарында жалғастыруға жағдай жасау болып табылады. Бейіндік оқытудың анықтамасының мазмұны кәсіптік білім беру бағдарламаларын игеруге дайындау, олардың кәсіптік бағдарлары үшін жағдай жасау, оқушылардың арнаулы бейімділігі мен қызығушылығын, танымдық қабілетін ескеруге бағытталған білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнын ұйымдастыру түрі, жоғары сыныптағылардың оқуын даралау мен саралап жіктеудің педагогикалық жүйесі болып табылады [2].

Осы бейіндік оқыту идеясы мен қалыптасқан анықтамасын зерделеп талдау жасасақ, мектептің оқу үдерісінде оқушылардың қызығуы мен сұранысын, бейімі мен қабілеттерін анықтау арқылы бейіндер бойынша саралау және даралау оқу түрлерімен жүзеге асыруды анықтайды. Сонымен бірге, оқушылардың жеке танымдық қасиеттерін қолданбалы және кәсіби бағыттағы таңдаулы курстарда тәжірибелік іс-әрекеттерді орындау арқылы қанағаттандыруды көздейді[4,5]. Ал, мектептің жоғары саты оқушыларына бейіндік оқытудың шынайы тәжірибесінде базалық компоненттегі оқу пәндерін терең, кең көлемде оқып үйренумен анықталуы болып отыр. Оқушының мамандық түрлері бойынша өзін-өзі сынау, қабілеттері мен қызығуын қалыптастыруға бағытталған қолданбалы, тәжірибелі элективтік курстарды кеңінен тәжірибелеу жеткілікті шешілмей келеді.

Шетел тәжірибесінде, соның ішінде Чехияның мектеп оқушылары әр түрлі факультативтік пән сабақтарына қатысып, өздерінің бейімі мен қабілеттерін сынап мамандық түрін таңдауға мүмкіндік алады. Ұлыбританияда мектеп оқушылары әр түрлі мамандық бойынша нақты іс-тәжірибелерді өндірістік жағдайда орындап, қарапайым әрекеттерге үйренеді. Жапония мемлекетінде 7-9 сынып оқушылары әр түрлі бейіндегі іс-әрекеттерді орындауға бағыттайды. Үш жыл ішінде 50 жуық мамандық түрлерімен танысады. Соның негізінде мектеп оқушылары тест тапсырмаларын орындау арқылы мамандық түрін таңдауға қол жеткізеді. Жапонияда әр бір жасөспірім кемінде екі маман иесі болуы шарт екен. АҚШ – та кәсіби бағдар жұмысы 5 жастағы оқушыларға жүргізуден басталады. Оқушыларға «Мансабының дамуы» курстарын ұйымдастырып, әр түрлі мамандықтармен таныстырады. Жоғары саты оқушылары оқу-өндірістік комбинаттарда өздерінің талғамы мен қызығуына сәйкес еңбек түрлерімен шұғылданады. Оқушылар үйрену барысында бір еңбек түрінен екінші бір еңбек түрлеріне өз еркімен ауысуына мүмкіндіктер жасалған.

Қазіргі жалпы орта мектептің бейіндік оқытуды ұйымдастыруы мен оның тәжірибесі мақсатқа сай жүзеге асырылуын айқындауға, оқушылардың мамандық түрлерін саналы таңдау күйлерін анықтауға бірнеше зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне талдау жүргіздік. 2000 – 2015 аралығында Ресей Федерациясы мен Қазақстан мектеп түлектерінің арасында мамандықты таңдау құбылыстарын талдау жүргізу барысында мынандай деректер анықталды. Ресей Федерациясында бейіндік оқыту идеясы 2000 жылдан басталған. 2002 жылы 1500 оқушы арасында мамандық таңдау бойынша сауалнама жүргізіп, оның мәліметтерін өңдеу нәтижесінде қыздардың басым көпшілігі сән бизнесі, экономист, заңгер, сәтті тұрмыс құру, бухгалтер, медицина саласына қызмет ету, кәсіпкерлік еңбекпен шұғылдануды анықтаған. Қыздардың келесі топтары педагог, сауда қызметкері, актриса, менеджер, хатшы мамандықтарын таңдауды үміт еткен. Үшінші топтағы қыздар компьютерлік бағдарламашы, үй тұрмысымен шұғылдану, психолог, дизайнер мамандықтарын таңдауға ниет білдірген. Қыздардың арасында 39 пайызы мамандық түрін таңдауға ұмтылысы жоқ екендігі анықталған.

Ал, ер балдардың ішінде басым көпшілігі кәсіпкерлік, заңгер, қаржыгер, банкир, компьютерлік бағдарламашы болуға ұмтылса, келесі топтағы ер балдар менеджер, орган саласында қызметкер, көлік жүргізуші, жетекші, сауда қызметтері болуды көздеген. Соңғы топтағы ер балдар инженер, медицина қызметкері, космонавт, саясаткер еңбек түрлерін таңдаған. Сауалнамаға жауап бермеген ер балдардың шамасы 31 пайыз құраған.

Олай болса, қыз балдар мен ер балдар арасында мамандықты таңдау түрлері бойынша біршама ерекшеліктер бар екендігі анықталды. Әсіресе, оқушылар арасында әлі де болса мамандықты таңдау дайындығының, интеллектуалды еңбек түрлерін таңдау рейтингісінің төмендігі, экономика мен заңгер мамандық түрлерін қыздар мен ер балдардың таңдауы тепе-тең болуы анықталды.

Осы оқушылардан мамандықты таңдауға ықпал еткен мотивтерді анықтауда, ең жоғары рейтингтегі түрткілерге жалақының жоғары болуын оқушылардың 39 пайыз көрсеткен. Сол сияқты ата-ананың мүмкіндігіне сәйкес таңдауын белгілеген оқушылардың саны 11 пайыз құраса, мамандықтың мәртебелілігі деген түркіні оқушылардың 14 пайызы белгілеген. Ал, оқушының саналы таңдау белгісін анықтайтын мәнді түрткілердің ішінен: мамандықтың өзектілігі, оқушының қызығуы мен қабілетіне сәйкес келуі 7 пайыз ғана құраған. Осы сұраққа жауап бермеген оқушылардың саны 28 пайыз құраған.

2013 жылы Ресейдің 40 жоғары саты оқушыларының арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша заңгер, дәрігер, психолог, программист мамандықтарын таңдаулары

басым болса, экономика, саласы бойынша мамандықтар таңдау төмендеген. Инженер, технолог, автомеханик, дизайнер мамандықтарын таңдау динамикасы өте төмен екендігі анықталды. Оқушылардың ішінен 9 оқушы мамандық түрін мүлдем белгілемеген. Мамандықты таңдауға негіз болған себептерді көрсетуде 29 оқушы жеке қызығуын көрсетсе, 5 оқушы жалақымен байланыстылығын, 2 оқушы ата-анасының кеңесімен таңдауын белгілеген. Оқушылардан таңдаған мамандықтың мәнділігі неде деген сауалдың жауаптарында бірінші жоғары жалақысын (36 оқушы), екінші мансаптың өсуі(24 оқушы), қоғамдағы қадірлігі(18), жеңіл еңбекке орналасу(10 оқушы), нарықты еңбекте өзектілігі(8 оқушы). Олай болса, бұл сұрақтың ішіндегі қоғамдық қажеттілігі мен оқушы тұлғасының мамандық түрін таңдау түрткісі арасындағы үйлесімділік шамасы оқушылар арасында өте төмендігі анықталды. Осы оқушылардың арасында жұмысшы мамандықтардың мәртебелілігін анықтауға берілген сұрақтың жауабында, 14 оқушы ол еңбек түрлерін қолдаса, қалған 24 оқушы растамаған. Оқушылардың 75 пайызы өндірісте жұмыс істеуге ниеті жоқтығы анықталды.

Мектеп түлектерінің мамандық таңдауы мен жоғары оқу орындарында кәсіби даярлық бойынша білім алып жатқан студенттердің кәсіби өмір жолы арасындағы байланысты анықтауға 2013 жылы студенттер арасында жүргізілген сауалнама нәтижелерін талдау жүргіздік. Студенттердің мамандық таңдауға ықпал еткен себептердің ішінде, өзі таңдау жасаған студенттердің шамасы 36 % құраса, 19,8 % ата-анасының кеңесімен түскенін, 12,8 % достарының кеңесімен, 10,5% студенттер кездейсоқ жағдайда таңдағаны анықталды. Кәсіби оқу орнындағы оқып жатқан мамандық бойынша кәсіби еңбек етуге дайынсың ба? Деген сауалға, олардың 17,9 % ғана қолдаса, 30,8 % әлі де болса өзіне-өзі күдікпен қарауы байқалып отыр. 38,4 % жағдайға байланыстылығын белгілеген. 12,9 % мамандық бойынша жұмыс істемейтінін көрсеткен.

2015 жылы Ресейдің болашақ мектеп түлектерінің мамандық таңдау динамикасын бақылауға жүргізілген сауалнама нәтижесінде оқушылардың басым көпшілігі басқару мен менеджмент, өнер, экономика, бұқарамен байланыс, психология салаларының мамандықтарын таңдау анықталса, екінші топтағы респонденттер ақпараттық технология, инженерлік мамандықтар, заңгер, журналист, педагогика салаларының мамандық түрлерін таңдағаны байқалады. Олардың мамандық түрлерін таңдауға негіз болған себептерге жоғары жалақының (14 %), мансап (12%), өзінің өмірлік мақсатын жүзеге асыру (14%), мамандықтың шығармашылық сипаты (12%), өзінің қабілеттерін дамыту (11%), ақыл-ойын дамыту (4%), жаңа технологияларды дамытуға үлес (4%) қосуды көрсеткен.

Соңғы сауалнаманың нәтижесін талдау барысында оқушылардың басым көпшілігі инженерлік-техникалық мамандықтарға қарағанда, гуманитарлық бағыттағы мамандық түрлерін таңдау жасағаны, олардың мамандық таңдауында қоғамдық, тұлғалық қажеттіліктер мен сұраныстарды қанағаттандыруға бағытталған мақсатқа сай таңдаулар жасау динамикасының өсуі артып келе жатқаны байқалады.

2010 жылы Қазақстанның 300 мектеп түлектері арасында мамандық таңдау бойынша сауалнамада, мамандықты таңдауға ықпал еткен түрткіге қоғамдық мәні(8%), материалдық игілігі (41%), шығармашылық жұмыс сипатын (51%) белгілеген. Мамандық түрін таңдау факторларының ішінде басым көрсеткіштерге: оқушылардың өзі таңдау жасауы 58% құраса, білімін кәсіби біліммен жалғастыру 60 %, ата-ананың кеңесімен таңдаған оқушылар 45 %, педагогтың ұсынысымен таңдаған оқушылар 16 %, ақпарат құралдарының көмегімен 38 %, қосымша білім беру салалары 45 % құраған. Ал, оқушылардың 14% әлі таңдауларын жасамағанын көрсеткен.

Осы оқушылардың өзекті, қоғамдық қажеттілігі жоғары мамандық түрлерін белгілеуде жоғары рейтингтегі мамандық түрлеріне заңгер, экономика, бұқаралық ақпарат, медицина, шығармашылық мамандықтар кірсе, орташа рейтингке әскери, қызмет көрсету саласы, инженер, дипломат, халықаралық қатынастар мамандықтары орын алған. Төменгі рейтингтегі мамандықтарға программист, IT технология, мұнай және газ саласы, көлік және байланыс, ғылыми еңбек саласы бойынша мамандықтар белгіленген.

Осы 2010 жылы Қарағанды обылысының колледждеріне 10352 оқушы кәсіби білім алуға түссе, 2013 жылы 7812 оқушы ғана мамандық бойынша кәсіби білім алып шыққан. Оқушылардың оқудан шығу себептерін айқындауға жүргізілген сауалнамада ата-анасының кеңесімен түскен оқушылардың шамасы 47 %, кездейсоқ 20 %, қоғамдық пікір бойынша 17%,

достарының кеңесімен түскен 10 % құраса, өзінің таңдауымен түскен оқушылардың құрамы 6 % ғана болған.

Бұл сауалнаманың нәтижесі бойынша оқушылардың мектеп қабырғасында мамандықты таңдауға бағытталған психологиялық, педагогикалық қолдаулардың жеткіліксіз орындалуы мен бейіндік оқытудың толық жүзеге асырылмай отырғанының белгісі болып табылады.

2015 жылы Солтүстік Қазақстан облысының 2206 мектеп түлектері арасында мамандық таңдау бойынша сауалнама мәліметтерін қорытындылау нәтижесінде, олардың ішінде 450 оқушы агроном, 370 оқушы әскери қызметкер, 258 механик, 246 инженер, 231 темір жол қызметкері, 110 өрт сөндіруші, олардың 16 пайызы медицина мен қызмет көрсету, шығармашылық мамандықтарды таңдау жасаған. Олардың ішінде оқушылардың 17 % басқа мамандық түрлерін белгілеген. Сол сияқты, 2014 жылы Батыс Қазақстан облысы Шыңғырлау ауданының 109 оқушысы арасында мамандық таңдау ниеттерін айқындауға бағытталған сауалнамада 25 оқушы техникалық бағыттағы мамандық түрлерін таңдаса, 47 оқушы медицина мен ветеринария, 7 оқушы химия, 30 гуманитарлық саладағы мамандықтарды таңдап отыр.

Биылғы оқу жылы бітіретін Орал қалалық № 38 жалпы орта мектеп түлектерінің (35 оқушы) 10 оқушысы техникалық мамандық таңдап отыр, 7 оқушысы медицина мен ветеринария, 5 оқушы химиялық кәсіп орын мамандықтарын, ал, гуманитарлық мамандықтарды 13 оқушы ғана таңдау жасаған.

2014 жылындағы мәліметі бойынша Батыс Қазақстан облысы бойынша кәсіптік және техникалық білім беру мамандық салалары мен саны: педагогика – 19; заңгер – 2; медицина -9; өнер мен мәдениет – 15; сервис, экономика және басқару – 17; техника, технология, қызмет көрсету(барлық салалар бойынша) – 54; ауылшаруашылық, балық шаруашылығы, орман шаруашылығы – 14; экология және қауіпсіздік -3; ветеринария -3 болып отыр. Осы аталған бейіндер бойынша Батыс Қазақстан облысының колледждерінде білім алушылардың саны: педагогика – 4963; заңгер – 1070; медицина -1820; өнер мен мәдениет – 739; сервис, экономика және басқару – 6152; техника, технология, қызмет көрсету(барлық салалар бойынша) – 4757; ауылшаруашылық, балық шаруашылығы, орман шаруашылығы – 935; экология және қауіпсіздік -161; ветеринария – 281 құраған.

Олай болса, соңғы жылдары Қазақстанның мектеп түлектерінің арасында техникалық мамандық түрлеріне қарағанда гуманитарлық, өнер мен мәдениет саласы бойынша мамандық түрлерін таңдау басымдылығымен артықшылық танытып отыр. Қазақстандық оқушылардың жоғарыдағы сауалнамада техникалық бағыттағы мамандықтарды таңдауымен нақты колледждерде оқып жатқан білім алушылар гуманитарлық бейіндері бойынша кәсіби білім алуы арасында үйлесімділіктің орнықсыздығы анықталды. Бұл әрине, мектептің бейіндік оқытуды ұйымдастыру мен жүзеге асырудың шынайы проблемасына нақты дерек болып табылады.

Қазіргі мектептің басты міндеттерінің бірі оқушылардың бейіндік оқуын жүзеге асыруда, олардың жеке қызығуы мен қабілеті негізінде таңдаған бейіндері мен кәсіби өмір жолына даярлық қоғамдық қажеттілікті қанағаттандырумен жанасуы қажет. Ол дегеніміз Қазақстанның әр бір аймағының инфрақұрылымдық ерекшеліктеріне, субъект шаруашылық түрлеріне бағытталған еңбек түріне болашақ мектептің жоғары саты оқушыларын дайындаумен жалғастырылуы абзал. Екінші мәселеге келешекте қоғамдық қажеттілікті қанағаттандыруға еңбек нарығында қандай жаңа және дәстүрлі еңбек түрлері немесе мамандықтар қажет болады? Егер, 2014 жылы Қазақстанда рейтингісі жоғары мамандықтарға медицина қызметкерлері, инженер-механик, дәрігер, инженер-электрик, IT – маманы, азаматтық құрылыс маманы, желілік инженер, бухгалтер және тіс дәрігері кірсе, 2019 жылдары инженер, құрылысшы, сәулетші, конструктор, аналитиктер, программистер, логистер, сауда қызметкерлері, фармацевтер, жұмысшылар, сарапшылар, рекрутерлер жоғары рейтингтерге иеленбек. Қазақстан еңбек нарығы келешекте заңгер, экономист, аудармашылар, персоналдарды дайындау мамандарына мұқтаж болмайтынын сарапшылар анықтап отыр. Сол сияқты еңбек нарығында шектеулі біліктіліктегі кәсіп түрлері: күзетші, вахтер, кондуктор, МАИ инспекторы, пошташы, кассир, байланыс операторы және т.б. толығымен жойылып келеді[6].

Ал, 2017-2025 жылдар арасында рейтингтері жоғары мамандықтарға: IT саласы (Веб дизайнер, оптимизаторлар, ойын дизайнері және т.б.); инженерлер (құрылыс, проектировщиктер, телекоммуникация және байланыс және т.б.); сауда саласы (менеджер,

агент, сатушылар-кеңесшілер); интернет-жарнама, интернет-маркетинг; бизнес консалтинг (бизнес-консультант, маркетинг, экономист, аналитик, персонал дайындау маманы) түрлері кіреді, - деп дүние жүзілік еңбек рыногын талдау жасап отырған сарапшылар болжамдауда[7].

Қорыта айтқанда, жалпы орта мектептің бейіндік оқыту үдерісі оқушылардың мамандықты өзбетімен таңдау жасауды, олардың мамандықты таңдауға бағытталған даярлық іс-әрекеттерімен қамтамасыз ету толығымен жүзеге асырылмауына кепіл болатын жоғарыдағы зерттеулердің деректері бола алады. Жоғары саты оқушыларына бейіндік оқытуды жүзеге асырудың қазіргі проблемаларына оқушының өзбетімен мамандық түрін таңдау дәріменсіздігінің қалыпты сақталуы, өзін-өзі бағалау дәрежесінің төмендігі негізінде таңдау мотивтерінің толық қалыптаспауы байқалуда. Оқушылардың мамандықты таңдауда қоғамдық қажеттіліктерді ескермеуі, мектеп тәжірибесіндегі бейіндік оқытудың білім беру мазмұны тек пәндік сипатта орын алуы, оқушылардың әр түрлі мамандық түрлері бойынша қабілеті мен бейімін сынауға және өзін-өзі анықтауға бағытталған қолданбалы таңдаулы курстардың оқу үдерісінде тәжірибеленбеуі нәтижесінде мамандыққа уәждеу, қызығуы мен қабілеттерінің қалыптаспауы жиі кездеседі. Соның нәтижесінде кәсіби білім алу оқу орындарында білім алушылардың мамандық бойынша кәсіби еңбек ету және оның қоғамдық, тұлғалық мәнін түсінуі толық қалыптаса алмай келеді.

Осы аталған проблемаларды шешу бейіндік мектептің мақсатқа сай анықталған тұжырымдама идеясы мен ұстанымын, қағидалары мен шарттарын, ұсынылған бейіндік оқытудың әр түрлі моделдері мен формаларын кеңінен, толығымен оқу-тәрбие үдерісінде тәжірибелеу, оқушылардың өзбетімен мамандық таңдау, өзін-өзі анықтауға бағытталған кәсіби бағдар іс-әрекетінің бағыттарын жандандыру, мектептің білім беру деңгейлерінде бірізді және сабақтастықта оқушылардың бейін түрлерін таңдау жасауға үздіксіз, жүйелі педагогикалық және психологиялық қолдаулар жасаудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін, құралдарын өнімді қолдану қоғамдық және педагогикалық қажеттіліктен туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / С.И.Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
- 2 Қазақстан Республикасында бейіндік оқытуды дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2010. – 13 бет.
- 3 Большой энциклопедический словарь. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Большая советская энциклопедия». – СПб.: «Норинт», 1997. – 1456 с.
- 4 Абдыкаримов Б. А., Мамерханова Ж. М., Соколова М. Г. Методическое пособие к изучению курса «Педагогика профильного обучения» / Б.А. Абдыкаримов, Ж.М. Мамерханова, М.Г. Соколова. – Караганда, 2007. – 243 с.
- 5 Омарова В. К. Профильное обучение: теория и практика /В.К. Омарова. – Павлодар: ПГПИ, 2005. – 66 с.
- 6 Престижные профессии / <http://www.moeobrazovanie.ru>
- 7 50 наиболее востребованных профессий будущего / [http:// humantime. com.ua](http://humantime.com.ua)

РЕЗЮМЕ

Основная проблематика статьи – реализация профильного обучения в школах Казахстана и его влияние на выбор профессии старшеклассниками. Анализ исследований по данной тематике позволяет автору сделать вывод о влиянии на процесс профессионального самоопределения учащихся следующих факторов: недостаточной сформированности мотивов, низкой самооценки, понимания актуальности и востребованности профессии.

RESUME

The main problem of the article is the implementation of profile education in Kazakhstan schools and its impact on choice of profession for senior students.

The analysis of research on subject allows the author to conclude that the process of professional self-determination of senior students impacts on the following factors: the lack formation of motivation, low self-esteem, understanding the urgency and relevance of profession.